

М. Ф. Плотнікова, канд. екон. наук, доцент кафедри організації виробничих та інформаційних систем, Житомирський національний агроекологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СТАНОВЛЕННЯ ХЛІБОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Окреслено сутність і структурні елементи хлібопродуктового підкомплексу. Визначено перспективні напрями його розвитку. Розкрито підходи до його раціоналізації та заходи підвищення пріоритетності основних систем суб'єктів господарювання. Управління змінами розглянуто як найактуальніший інструмент сучасного менеджменту в агропромислових об'єднаннях.

Ключові слова: хлібопродуктовий підкомплекс, розвиток, раціоналізація, структуризація, ефективність.

В статтю очерчені суть і структурні елементи хлібопродуктового підкомплексу. Она определяет перспективные направления

его развития. В ней раскрыты подходы к его рационализации и меры повышения приоритетности основных систем субъектов. В статье еправление изменениями рассмотрено как наиболее актуальный инструмент современного менеджмента в агропромышленных объединениях.

Ключевые слова: зерновой подкомплекс, развитие, рационализация, структуризация, эффективность.

This article describes the nature and structural elements of the grain subcomplex. It shows the direction of the grain subcomplex. It reveals sound approaches mainstreaming of major systems of business entities in the subdivision. The article considers the changes ukpravlenie as the most relevant tool of modern management of agro-industrial associations.

Key words: grain subcomplex, development, streamlining, structuring, efficiency.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Забезпечення населення якісними продуктами харчування є одним з головних напрямів соціально-економічного розвитку будь-якої держави. В основі вирішення цього завдання в Україні сформувався продовольчий комплекс об'єднує підприємства з виробництва сировини і продовольства, а також систему заготівлі, зберігання і реалізації. Проблеми розвитку продовольчого комплексу зумовлені передусім нестабільністю землеробства, зокрема коливанням погодних умов.

Аналіз останніх публікацій. Загальноприйнятим є галузевий розподіл агропромислового сектору [1]. З іншого боку, розглядати і визначати хлібопродуктовий підкомплекс як самостійний елемент економіки не є виправданим, оскільки порушується принцип системності в дослідженні соціально-економічних систем. Оскільки хлібопродуктовий підкомплекс є однією з підсистем продовольчого комплексу і логічним продовженням його функціонування [2—4]. Хлібопродуктовий підкомплекс об'єднує систему галузей і виробництв щодо вирощування зернових культур, заготівлі, переробки та реалізації кінцевої продукції, які тісно взаємопов'язані [5—7]. Однак, вважаємо за необхідне виділити хлібопродуктовий підкомплекс внаслідок його стратегічного значення для соціально-економічної сфери країни, враховуючи динамічні зміни у суспільному секторі та соціальну значущість ХПП в економіці окремих регіонів.

Метою дослідження є вивчення проблем становлення та розвитку хлібопродуктового під комплексу вітчизняної економіки та встановлення міжгалузевих зв'язків, що зумовлюють його функціонування.

Виклад основного матеріалу. Хлібопродуктовий підкомплекс (ХПП) агропромислового сектору економіки, як і вся економіка України, переживає складний період входження в ринкову економіку. Цей процес супроводжується тривалими кризовими явищами, що змушують шукати радикальні напрями виходу хлібопродуктового виробництва з важкого економічного стану (рис. 1).

Хлібопродуктовий підкомплекс — стратегічний сектор природно-економічного продовольчого комплексу України, складається з різних галузей і видів діяльності, серед яких виділяють зерновиробництво, заготівлю і зберігання зерна, переробку та реалізацію продукції, які формують основне виробництво підкомплексу. Зерновиробництво структурно-логічно поділяється на підгалузі щодо виробництва пшениці, жита та інших видів продовольчих зернових культур.

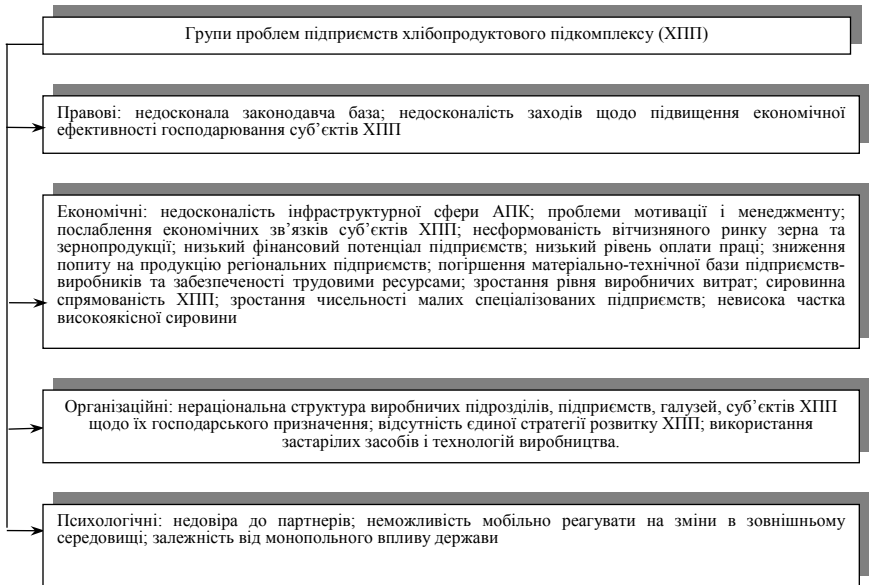

Рис. 1. Основні проблеми розвитку підприємств хлібопродуктового під комплексу України

Джерело: власні дослідження.

Промисловість по збереженню та переробці зерна, в свою чергу, включає наступні підгалузі: борошномельно-елеваторну та

хлібопекарську. Хлібоприймальні та зернопереробні підприємства об'єднують спільні риси в матеріально-технічній базі та попередніх стадіях виробничого процесу. Галузевий поділ хлібопродуктового підкомплексу визначається характером виробленої продукції та виконуваних функцій. Так, галузі хлібопродуктового підкомплексу залежно від характеру продукції, що виробляється, поділяються на зерновиробництво та промисловість щодо переробки зерна.

Необхідність формування оптимальної виробничої структури хлібопродуктового підкомплексу визначає його здатність забезпечити сталий розвиток галузевих суб'єктів агропромислового секторі економіки та конкурентоспроможну інтеграцію у світову економіку (рис. 2). Перевагами такого підходу є зосередження на визначенні ефективності функціонування галузей хлібопродуктового підкомплексу щодо безпосереднього виробництва та переробки зерна. В той час як ряд авторів до складу підкомплексу включає такі галузі харчової промисловості, як харчоконцентратна, макаронна, кондитерська, для яких первинною сировиною є не лише зерно, а й інші компоненти.

Сільське господарство, харчова промисловість та інфраструктурна сфера мають безпосередній вплив на хлібопродуктовий підкомплекс внаслідок їх тісної взаємодії на ринку. Визначальна роль у такій взаємодії відводиться сфері матеріально-технічного забезпечення, фінансовим та державним установам, науково-дослідній сфері, а також оптово-роздрібній торгівлі.

Внаслідок функціонування хлібопродуктового підкомплексу виконуються наступні функції: реалізується механізм купівлі-продажу продовольчого зерна й продуктів — його переробки; відбувається його перерозподіл і рух між галузями виробництва, з подальшими збереженням і переробкою; має місце зворотній рух фінансових потоків, які будуть спрямовані на ринки сільськогосподарської техніки, технологічного обладнання, нафтопродуктів, сільськогосподарської хімії та ін. Тому хлібопродуктовий підкомплекс агропромислового сектору економіки пропонуємо визначати як сукупності ланок суспільного господарства (галузей, підгалузей, виробничих підприємств, організацій), діяльність яких тісно пов'язана з виробництвом, зберіганням і транспортуванням хлібопродуктів. Хлібопродуктовий підкомплекс формується на основі агропромислової інтеграції в умовах високого рівня розвитку продуктивних сил та усуспільнення виробництва. Інтеграційні

утворення поділяються на агропромислові підприємства та агропромислові територіальні комплекси.

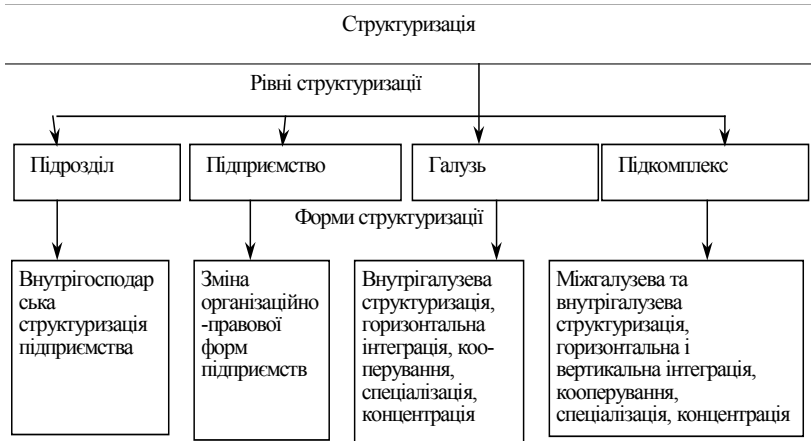

Рис. 2. Рівні та форми структуризації в хлібопродуктовому підкомплексі

Джерело: власні дослідження.

До хлібопродуктового підкомплексу ми відносимо дві сфери: сільське господарство (зернова галузь — вирощування продовольчого зерна), а також заготівля, переробка, збереження та збут хлібопродукції (елеваторна, борошномельна, хлібопекарська промисловість). Кінцева продукція хлібопродуктового підкомплексу є результатом взаємодії галузей усіх сфер і міжгалузевої кооперації. Структурно місце хлібопродуктового підкомплексу у сукупності агропромислового комплексу держави представлено на рис. 3.

Хлібопродуктовий підкомплекс кінцевою метою має забезпечити реалізацію через торгівлю і громадське харчування не лише кінцевої продукції (хліб і хлібобулочні вироби, борошно), а й супутньої чи побічної продукції (висівки, зерновідходи тощо). Водночас окремі види продукції мають і проміжний характер (наприклад, ячмінь для виробництва пива, комбікорми для тваринництва). Функціональна структура хлібопродуктового підкомплексу відображає його внутрішні комплексоутворюючі зв'язки, які найінтенсивніше розвиваються у сфері виробництва і переробки конкретних видів продукції.

Рис. 3. Місце хлібопродуктового підкомплексу в продовольчому комплексі

Джерело: власні дослідження автора.

Основними ланками функціональної структури агропромислового інтегрального комплексу є спеціалізовані галузеві комплекси, що розвиваються на базі певних виробничих циклів. їх територіальна структура складається з регіональних і зональних елементів. На основі структурно-логічного аналізу встановлено, що хлібопродуктовий підкомплекс як складна система має три головні аспекти: компонентний, територіальний і організаційний (рис. 4).

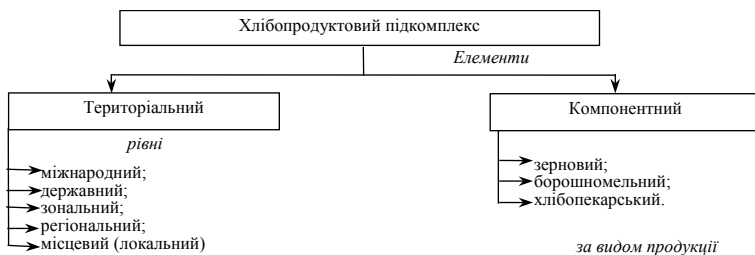

Рис. 4. Структурна схема хлібопродуктового підкомплексу

Джерело: узагальнено автором.

Компонентний аспект структури хлібопродуктового підкомплексу полягає у наявності і зв'язаності окремих галузей, функціональних сфер (блоків) галузей і агропромислових циклів (ланцюгів), що полягає у поєднанні взаємопов'язаних стадій одного виробничого процесу. Такий цикл охоплює виробництво, переробку, реалізацію продукції і є основою формування спеціалізованого підкомплексу. Перевагами авторського підходу до визначення хлібопродуктового підкомплексу є системність у наведенні різних класифікацій, в той час як раніше перелічені автори роблять наголос на якомусь одному елементі — організаційному чи компонентному [4, 8].

Основною формою територіального зосередження агропромислового виробництва і засобом розв'язання питань планової територіальної організації є аграрно-територіальні комплекси, під яким розуміємо систему регіональних формувань агропромислової сфери, для яких характерним є порівняно стійке поєднання галузей і вироблених продуктів, що склалися на основі технологічних процесів і виробничих зв'язків. Аграрно-територіальні комплекси є результатом розвитку територіального поділу праці.

Розробка і раціоналізація структури хлібопродуктового підкомплексу передбачає визначення організаційно-економічних, технічних і технологічних заходів обґрунтування системи виробничої діяльності суб'єкту господарювання. Так, технологічною основою галузі зерновиробництва є система землеробства, що враховує природно-економічні особливості і пріоритети господарюючих суб'єктів, включає організацію земельної території, системи сівозмін, насінництва, захисту від шкідників, хвороб і бур'янів, обробітку ґрунту, догляду за посівами та меліоративних заходів, що тісно зв'язані і застосовуються комплексно. Структурна оптимізація переробної ланки в першу чергу передбачає реструктуризацію чи тимчасову консервацію існуючих підприємств, диверсифікацію виробництва, створення нових підприємств і робочих місць та адресну допомогу населенню шляхом надання цільових кредитів під державні гарантії, інвестиційні субсидії.

Під реструктуризацією пропонуємо розуміти комплексне і кардинальне трансформування агропромислових підприємств, головним завданням якого є системний та цілеспрямований процес якісних змін структури активів, пасивів та системи управління з метою підвищення економічної ефективності діяльності суб'єкту господарювання. Досяжність вище визначених цілей забезпечується заходами оптимізації структури капіталу, активів та зобов'язань підприємства, а також реорганізації системи управлін-

ня. Критеріями оптимізації об'єктів реструктуризації пропонуємо розглядати для акціонерного капіталу — ліквідність акцій, для фінансових вкладень - доходність і ризик втрат, для невиробничої сфери — витрати на досягнення соціальних цілей, для зобов'язань — відсутність неліквідних, не контрольованих та прострочених зобов'язань, для системи управління — відповідність стратегії підприємства, масштабам і специфіці діяльності, витратам на утримання апарату.

Управління змінами — невід'ємна частина сучасного менеджменту. Відсутність розвитку більшості аграрних формувань України продемонстрували нестійкість та неефективність інституціональних управлінських структур. У той же час сприятлива кон'юнктура дозволяє провести реструктуризацію аграрного сектору для створення потенціалу для майбутнього розвитку. Стратегічними підходами реструктуризації об'єктів управління можна вважати зміну розміру і структури акціонерного капіталу, структури та складу власників акцій; організацію діяльності об'єкта невиробничої сфери або його передачу державі, продаж чи ліквідацію; перепрофілювання, виділення самостійної юридичної особи, продаж чи ліквідація непрофільного бізнесу; завершення будівництва, введення в експлуатацію, продаж і ліквідацію — для незавершеного виробництва; залік зобов'язань, надання відстрочки, дисконту, продаж, стягнення в судовому порядку, списання на збитки — для права зобов'язань; перерозподіл в межах підприємства, продаж чи утилізацію — для неліквідних активів; зміну структури органів управління, зміну їх задач і функцій, а також порядку взаємодії — для системи управління.

Базовою стратегією інтеграції підприємств у сучасні механізми ведення бізнесу є створення моделі Інтранет, яка передбачає забезпечення внутрішньої інформаційної системи підприємства і підвищення ефективності його діяльності за рахунок функціонування загальної наскрізної системи управління. Застосування Інтранет-систем дає змогу підвищити ефективність управлінських рішень з організації виробництва, зміцнити зв'язки між ланками, поліпшити функціонування механізмів управління організацією та чутливість до внутрішніх і зовнішніх впливів. Логічним продовженням вище зазначеної системи є створення структури екстранет, тобто такої, що забезпечує контроль та управління частиною даних внутрішньої інформаційної системи користувачам ззовні.

Найбільший ефект може бути досягнутий від впровадження вище вказаних систем за використання кластерної моделі в агропро-

мисловому секторі економіки. Мова йде про кооперацію виробництва сільськогосподарської продукції з виробниками, які забезпечують комплекс конкурентоспроможним обладнанням, приладами, сировиною, матеріалами тощо; об'єктами, оснащеними технологіями, що надають низькопотенційне тепло для отримання на сучасній технологічній базі якісної сільськогосподарської продукції (рослинництво, тваринництво, аквакультура, біопаливо); виробничими структурами, що забезпечують утилізацію для отримання товарного продукту; структурними об'єктами, що зменшують навантаження в системах в пікові періоди і підвищують якість продукції.

Суть економічної ефективності, соціально-орієнтованої структури зерновиробництва та зернопереробки в Україні ґрунтується на створенні інвестиційного ринку, розвитку інноваційної сфери, впровадженні стратегії ресурсозбереження. Структурна галузева переорієнтація пов'язується в першу чергу з необхідністю прискорення темпів науково-технічного прогресу, новітніх форм і методів організації та управління, в т.ч. інноваційними процесами, розширення можливостей адаптації різних сфер хлібопродуктового підкомплексу до потреб внутрішнього і зовнішнього ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначення хлібопродуктового підкомплексу як складної багаторівневої системи, яка в свою чергу є складовою підсистемою агропромислового секторі економіки, передбачає виявлення його головних структурних елементів. Це формує вектор і порядок аналізу його стану з метою розробки заходів щодо підвищення ефективності функціонування. Внаслідок того, що хлібопродуктовий підкомплекс інтегрує зусилля сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на вирощуванні продовольчого зерна; елеваторно-складське господарства і підприємств борошномельної та хлібопекарської промисловості то пропонуємо його визначати наступним чином. Хлібопродуктовий підкомплекс — це структурована за функціональними, організаційними, ресурсними і технологічними ознаками система взаємопов'язаних підсистем, головна мета якої надійне (безперебійне) і достатнє (за науково-обґрунтованими нормами) постачання населення, промисловості зерном та продуктами його переробки.

Економічна ефективність хлібопродуктового підкомплексу — це таке його функціонування, що за мінімальних витрат ресурсів матеріальної і нематеріальної сфери забезпечує одержання максимального прибутку за повного задоволення потреб у продуктах галузей, що входять до його складу, сприяє матеріальному добробуту населення, забезпеченню продовольчої та економічної безпеки регіону за умови збереження та відновлення екологічно-

го стану навколишнього середовища. Узагальнюючим показником ефективності може виступати співвідношення прибутку і приведених витрат із врахуванням соціальної та екологічної складової, що гарантує безперерйне функціонування всіх суб'єктів хлібопродуктового підкомплексу з можливістю розширеного відтворення.

Література

1. *Березівський П. С.* Організація, прогнозування та планування агропромислового комплексу. Навчальний посібник / П. С. Березівський, Н. І. Михалюк; За ред. П. С. Березівського. — Львів: Магнолія Плюс; видавець СПД ФО В.М. Піча, 2004. — 443 с.
2. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах / С. П. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупий; За ред. проф. С. П. Азізова. — К.: ІАЕ, 2001. — 834 с.
3. Розміщення продуктивних сил України / СП. Качан, М. О. Ковтнюк, М. О. Петрига та ін.; За ред. С. П. Качана. — К.: Вища шк., 1998. — 375 с.
4. *Стеченко Д. М.* Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Д. М. Стеченко. — К.: Вікар, 2002. — 374 с.
5. *Юрчишин В. В.* Селяни України: про себе і про них / В.В. Юрчишин. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 74 с.
6. *Худолій Л. М.* Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна в Україні / Л.М. Худолій. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — 211 с.
7. *Саблук П. Т.* Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії і методології / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов. — К.: ІАЕ, 2002. — 294 с.
8. Розміщення продуктивних сил / За ред. В. В. Ковалевського, О. Л. Михайлюка, В. Ф.Семенова. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. — 351 с.